

بررسی نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی از دیدگاه گردشگران مطالعه موردی: روستای چکان شهرستان مراغه

حسین فراهانی^۱، محمد ولایی^۲، زهرا اصدقی سراسکانرود^۳

چکیده

گردشگری مذهبی از قدیمی‌ترین و پر رونق‌ترین گردشگری‌های گذشته و حال حاضر در سراسر جهان است که قدمت آن به شکل‌گیری فرهنگ دینی می‌رسد. این نوع گردشگری در کشور ما به جهت بافت مذهبی و همچنین جاذبه‌های زیارتی که در آن وجود دارد اهمیت بیشتری می‌یابد و می‌تواند موجبات افزایش سرمایه‌گذارهای کلان و خرد در نواحی روستایی، خود اشتغالی روستاییان، توسعه گردشگری روستایی، شناخت جاذبه‌های تاریخی، طبیعی، مذهبی و خدمت‌رسانی بهتر به روستاییان را سبب شود. هدف تحقیق حاضر، بررسی نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی، از دیدگاه گردشگران می‌باشد. نوع تحقیق کاربردی، روش تحقیق توصیفی-تحلیلی، روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی (مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه) می‌باشد و تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز با استفاده از آمارهای توصیفی و استنباطی (آزمون t تک نمونه‌ای، آزمون فریدمن و آزمون تحلیل مسیر) صورت گرفته است. جامعه آمار این تحقیق شامل گردشگران مذهبی می‌باشد که طی اعیاد و مناسبت‌های مختلف وارد امامزاده ابراهیم روستای چکان شده‌اند و تعداد ۱۲۰ گردشگر به عنوان نمونه تحقیق برای تکمیل پرسشنامه انتخاب گردید. انتخاب گردشگران در سطح روستا و صحن امامزاده، به صورت تصادفی ساده انجام گرفت. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، گردشگری مذهبی در روستای چکان در ابعاد کالبدی (رضایت از وجود پارکینگ در اماکن مذهبی، بهبود تاسیسات و تجهیزات، تغییر نوع مصالح، آسیب رساندن به آثار تاریخی و غیره) و اقتصادی (افزایش میزان داد و ستد، افزایش درآمدزایی موثر، گسترش خانه‌های جهت اقامت گردشگران و غیره) بهبود سطح توسعه روستایی در محدوده مورد مطالعه را به همراه داشته است. همچنین تاثیر آن در بعد اجتماعی و فرهنگی متوسط و در بعد زیست محیطی (بهبود وضعیت معابر روستا از نظر بهداشتی، کاهش اتلاف منابع آب و غیره) تاثیر منفی داشته است.

واژگان کلیدی: گردشگری، توسعه روستایی، تحلیل مسیر، چکان

۱. عضو هیات علمی گروه جغرافیای دانشگاه زنجان

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه زنجان Valaei1365@gmail.com

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه زنجان

۱. مقدمه:

امروزه گردشگری به عنوان رویکردی پویا و دارای ویژگی های بارز و منحصر به فرد، بخش مهمی از فعالیت های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است (سازمان جهانی سفر و جهانگردی^۱، ۲۰۰۷: ۱۱). همچنین در بر دارنده تمامی پدیده ها و روابط حاصل از تعامل گردشگران، عرضه کنندگان و فروشندگان محصولات گردشگری، دولت ها و جوامع میزبان، در فرایند جذب و پذیرایی از گردشگران است (مسینتوش^۲، ۱۹۹۵: ۹). گردشگری نتایج و دستاوردهای عمده ای در بر دارد که از آن جمله می توان به جنبه اشتغال زایی و تاثیر آن بر کارکردهای توسعه ای و اقتصادی - اجتماعی در منطقه یا کشور اشاره داشت (هولجیواس^۳، ۲۰۰۳: ۲). به طور کلی، در کشورهای صنعتی، موجب تنوع درآمدها و کاهش ناهماهنگی در اقتصاد می گردد و در کشورهای در حال توسعه، فرصتی برای صادرات، تولید ارز و ایجاد اشتغال به شمار می آید (هال^۴، ۱۹۹۴: ۴۵۷). در تقسیمات گردشگری، گردشگری مذهبی یکی از پنج شاخه اصلی گردشگری یعنی گردشگری فرهنگی، گردشگری طبیعی، گردشگری تجاری، گردشگری مذهبی و گردشگری ورزشی می باشد. گردشگری مذهبی در زمره پررونق ترین گردشگری های گذشته و حال جهان قرار دارد که دشواری های اقلیمی یا بدی آب و هوا نیز مانع آن نمی شود و قدمت آن به قدمت خود فرهنگ دینی می رسد (اجیت^۵، ۲۰۰۴: ۲). امروزه با همه اجزا و گونه های مختلف، به سبب ویژگی های ساختاری و کارکردی آن، توانسته است در متن گردشگری جهانی جای گیرد، به طوری که حوزه نفوذ آن سراسر جهان را فرا گرفته است (سانتوس^۶، ۲۰۰۴: ۴). بر اساس برآورد سازمان جهانی سفر و جهانگردی،

1 - UNWTO
2 - McIntosh
3 - Holjevac
4 - Hall
5 - Ajit
6 - Santos

گردشگری مذهبی ۲۶ درصد از کل جریان‌های گردشگری جهان را به خود اختصاص داده است (عکیپ^۱، ۱۹۹۷: ۳۰).

بنابراین، یکی از ابعاد توسعه یکپارچه و پایدار که می‌تواند تاثیری همه‌جانبه بر زندگی مردم روستایی داشته باشد، بسط و گسترش گردشگری مذهبی در محیط روستا می‌باشد. بطوری که، از طریق نفوذ و تاثیر بر کلیه جوانب زندگی روستایی، باعث توسعه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی در محیط روستا می‌شود (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷، ۳۳۰) و از آنجا که عاملی برای حفظ روابط مهاجران روستایی ساکن در شهرها با زادگاه خود است و با توجه به اینکه مهاجران امکانات و توانمندی‌های زیادی برای توسعه دارند، فرصت بسیار خوبی برای روستاها بوده و می‌تواند نقش اساسی در توسعه نواحی روستایی کشور داشته باشد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۳۱۶).

روستای چکان از توابع بخش مرکزی شهرستان مراغه، در دره‌ای خوش آب و هوا و در دامنه جنوبی کوهستان سر به فلک کشیده و باشکوه سهند استقرار یافته است. وجود درختان بلند قامت گردو، بادام، فندق و باغ‌های میوه و طبیعت بکر با چشمه‌ساران و آبشارهای زیبا، این روستا را در شمار یکی از دیدنی‌ترین روستاهای آذربایجان شرقی قرار داده است. چکان با توجه به وجود زیارتگاه امامزاده سید ابراهیم (ع)، طی سال‌های اخیر با توسعه گردشگری مذهبی مواجه بوده است. با توجه به گسترش گردشگری مذهبی در طی چند سال اخیر در این روستا، تحقیق حاضر با هدف بررسی نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی و بررسی اثرات آن در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی و در پی پاسخگویی به این سوال است که آیا گردشگری مذهبی، موجب افزایش سطح توسعه روستایی در روستای مورد مطالعه در ابعاد مختلف شده است؟

۲. مبانی نظری و پیشینه تحقیق

گردشگری را ابزاری برای تحریک اقتصاد حاشیه‌ای، ترویج و توسعه از طریق ایجاد اشتغال و درآمد تعریف کرده اند (ابی و کافریت^۱، ۲۰۰۶: ۱۵۹) که در طول چند دهه گذشته به شدت گسترش یافته است. مطالعات نشان می‌دهد گردشگری دارای ظرفیت فوق العاده‌ای برای ایجاد رشد و توسعه در مناطق مقصد را دارا می‌باشد (سونگ و همکاران^۲، ۲۰۱۲: ۱۶۵۴). علاوه بر این، دارای ویژگی‌هایی است که آن را از سایر فعالیت‌های اقتصادی جدا می‌کند (استابلر و همکاران^۳، ۲۰۱۰) و به عنوان یک فعالیت همیشه به دنبال رویکردهای جدید و ابزاری برای بدست آوردن دانش جدید و دیدگاههای نو به شمار می‌رود و همینطور دارای نظم و انضباط خاصی می‌باشد (سونگ و همکاران، ۲۰۱۲: ۱۶۵۶).

گردشگری مذهبی یکی از قدیمی‌ترین انواع گردشگری در سراسر جهان می‌باشد (سانتوس، ۲۰۰۴ و رینسچیدی^۴، ۱۹۹۲: ۵۱)، که افراد را با مذاهب و فرهنگ‌های متفاوت به یکدیگر پیوند می‌دهد و به آنها کمک می‌کند تا همدیگر را با وجود تنش‌های سیاسی و اجتماعی، بهتر درک کنند. از نظر سازمان جهانی جهانگردی، مذهب به عنوان یکی از اصلی‌ترین انگیزه‌های سفر شناخته شده و این صنعت طی سالهای اخیر به طور فزاینده‌ای رو به گسترش بوده است (فیت و مولر^۵، ۲۰۱۱: ۴۵). از دیدگاه محققان، عوامل مختلفی در گسترش و انجام گردشگری مذهبی توسط مردم، موثر می‌باشد که از مهمترین آنها می‌توان به کسب تجربه معنوی اشاره کرد (شارپلی^۶، ۲۰۰۹: ۴۵). در واقع در گردشگری مذهبی، باورهای دینی به عنوان هدف اصلی فعالیت گردشگری شناخته می‌شود (ذهانگ^۷، ۲۰۰۷: ۳۲). با توجه به این موارد، گردشگری مذهبی به عنوان یک رویکرد اقتصادی جدید و از بخش‌های اقتصادی با رشد بسیار بالا

1- Abby and Ceoffret
 2 - Song et al
 3 - Stabler et al
 4 - Rinschede
 5 - Fiete and Muller
 6 - sharpley
 7 - zhang

در جهان، بخصوص در کشورهای مسلمان و در حال توسعه و همچنین یکی از استراتژیهای ویژه توسعه روستایی برای ورود ارز و ایجاد اشتغال و حمایت از رشد همه جانبه به شمار می رود (ویلسون^۱، ۲۰۰۱: ۱۳۹). مدارک و مستندات تاریخی موجود از تمدن های عظیم بین النهرین و مصر و سایر آثار و قرائن بر جای مانده از روزگاران پیش از تاریخ، از دیرباز از سفرهای مذهبی هزاران نفر از انسان ها حکایت می کنند، به طوری که توده های متراکم انسانی از هزاران سال قبل به منظور انجام فرایض دینی هر رنجی را بر خود هموار می کردند و راهی سفرهای دور و دراز می شدند (مؤمنی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴). در این نوع از گردشگری، انگیزه اصلی زیارت اماکن مقدسه و زیارتگاههاست که اقامتگاهها و نوع امکانات آن به هر حال در طول مدت اقامت تأثیر می نهد؛ ولی درآمد خانوار نقش چندانی در انگیزه اصلی زیارت از این اماکن ندارد (فاطمی^۲، ۲۰۰۱: ۱۱). در میان گردشگران مذهبی، دو گروه مشاهده می شوند: یکی زائران، یا کسانی که انگیزه آنها از مسافرت، فقط انجام امور مذهبی است و دیگری، گردشگران مذهبی که ضمن انجام زیارت و شرکت در مراسم مذهبی از مکان های دیگر گردشگری اعم از مذهبی و غیر زیارتی نیز دیدن می کنند (رینسچیدی، ۱۹۹۲: ۵۱). با نگاهی به تاریخ گذشته در زمینه سفرها و گردش های مذهبی، به گردش های مذهبی چون مراسم مقدس یونانیان باستان در معبد آپلون، سفرهای مصریان برای دیدار از فراغنه، ایرانیان باستان به معبد آناهیتا در کنگاور (کریستین سن، ۱۳۶۹: ۲۳۲) و نظایر آن بر می خوریم که هر یک به گونه ای، قدمت و رواج این شکل از گردشگری را در میان ملل مختلف نشان می دهند (مؤمنی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴).

با توجه به توانمندی ایران در داشتن جاذبه های گردشگری بخصوص گردشگری مذهبی (مشهد و قم) و تنوع اقلیمی کم نظیر در دنیا و جایگاه با ارزش صنعت توریسم در جهان، که با اختصاص نزدیک به ۱۱ درصد از تولید ناخالص داخلی، ۱۴ درصد از

نیروی کار جهانی، ۷/۱ درصد درآمدهای جهانی یکی از بنیانی‌ترین فعالیت‌های اقتصادی جهان محسوب می‌شود (تولایی، ۱۳۸۶: ۵۹). با این حال گردشگری مذهبی در ایران با وجود ۸ هزار و ۹۱۹ مکان مذهبی مقدس، هنوز فاقد ساماندهی تخصصی و متمرکز است، این در حالی است که از این تعداد، دست کم ۴ هزار و ۳۱۹ اثر در زمره آثار ثبت شده در فهرست میراث ملی نیز قرار دارند و علاوه بر داشتن جاذبه زیارتی، دارای جاذبه‌های فرهنگی - تاریخی هم هستند (عرب خدري، ۱۳۸۸: ۵۵). به نقل از فراهانی و همکاران، (۱۳۹۰: ۳). با وجود این، همین جاذبه‌های مذهبی، زیارتگاه‌ها و اماکن مقدس در روستاهای مختلف کشور، هر ساله تعداد زیادی از گردشگران را از سراسر دنیا به سوی خود جذب می‌کنند (میرا، ۲۰۰۴: ۱) و همچنین بسیاری از مکان‌های متبرکه در نواحی روستایی از الگوهای مهم گردشگری مذهبی محسوب می‌شوند (رضوانی، ۱۳۸۷: ۳۱۵).

گسترش گردشگری مذهبی در نقاط روستایی آثار مثبت بسیاری در زمینه‌ها و ابعاد مختلف اجتماعی و اقتصادی دارد. بطوری که، موجب بالا رفتن پتانسیل‌های جوامع محلی برای توسعه، توسعه فعالیت‌های اقتصادی و تنوع فعالیت‌های تولیدی مناطق روستایی و غیره می‌شود (بیرد و همکاران^۱، ۲۰۰۹: ۶۴۵). همچنین، یک رهیافت جایگزین برای نیل به توسعه پایدار روستایی به شمار می‌رود و با توجه به روند روز افزون تخریب روستاها و افول کشاورزی، سعی در ارائه راهبردهای جدید برای احیای نواحی روستایی از طریق ایجاد فعالیت‌های مکمل یا متحول نمودن این نواحی با توجه به منابع طبیعی و انسانی آنها دارد (هولاند و همکاران^۲، ۲۰۰۳: ۱۲). با وجود این طیف وسیعی از مشکلات مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و بخصوص زیست محیطی را برای روستاییان و نقاط روستایی همراه داشته و دارد (سونگ و همکاران، ۲۰۱۲: ۱۶۵۴). بطوری که، باعث تغییر در فعالیت‌های سنتی و هنری روستاییان، شلوغی

1- Meyer
2 - Byrd et al
3 - Holland et al

و ازدحام بیش از حد در مکانهای مذهبی، شیوع بیماری‌های جدید، تضاد بین اعضای جامعه، افزایش نابرابری و شکاف اجتماعی و غیره را به همراه دارد (باتر و استفان^۱، ۲۰۰۴: ۴۳۹). بنابراین، مطالعات مختلفی در زمینه ارزیابی اثرات گردشگری صورت گرفته است که شرح مختصر برخی از آنها در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱: خلاصه ای از مطالعات انجام شده در سالهای اخیر

متغیرها	اهداف	محقق و سال
اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی	بررسی منافع حاصل از گردشگری مذهبی-فرهنگی و کاستن اثرات سوء آن	مصطفی مومنی و همکاران (۱۳۸۷)
اجتماعی، طبیعی، فرهنگی، زیست محیطی	بررسی تاثیرات توریسم در برنامه ریزی نواحی روستایی	محمد شریف شهیدی و همکاران (۱۳۸۸)
امکانات و جاذبه ها، تاریخی، تفریحی، طبیعی- تجاری	نقش گردشگری در راستای توسعه فرهنگ ایرانی (مطالعه موردی: کلاتشهر مشهد)	اکبر کیانی (۱۳۸۹)
اقتصادی، فرهنگی و محیطی	تحلیل اثرات گردشگری بر شهرستان ممسنی	مسعود تقوایی و همکاران (۱۳۸۹)
مذهبی- فرهنگی، تاریخی	تقسیم بندی جاذبه های مذهبی و چالش های مدیریت جاذبه های مذهبی	مهوش رنجبر و همکاران (۱۳۹۰)
استغال زایی، افزایش درآمد، جلوگیری از مهاجرت	بررسی تاثیرات گردشگری در توسعه روستایی	محمد مهدی گودرزی (۱۳۹۰)
زیر ساختها، خدمات، مدیریت گردشگری	بررسی ساختار گردشگری مذهبی در شهر مشهد	محمد قاسمی (۱۳۹۰)
مذهبی، فرهنگی، تاریخی، طبیعی	به کار گیری فرایند برنامه ریزی استراتژیک در توسعه مذهبی شهر قم	عیسی ابراهیم زاده و همکاران (۱۳۹۰)

منبع: یافته های تحقیق

۳. روش تحقیق:

تحقیق حاضر از نوع کاربردی می باشد. روش مورد استفاده توصیفی - تحلیلی است و به منظور جمع آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی (مشاهده،

مصاحبه و پرسشنامه) در محدوده مورد مطالعه استفاده شده است. قلمرو مکانی این تحقیق روستای چکان شهرستان مراغه است. جامعه آمار این تحقیق شامل گردشگردان مذهبی است که طی اعیاد و مناسبت‌های مختلف وارد امامزاده ابراهیم روستای چکان شده‌اند. تعداد ۱۲۰ گردشگر به عنوان نمونه تحقیق برای تکمیل پرسشنامه انتخاب گردید. انتخاب گردشگران در سطح روستا و صحن امامزاده، به صورت تصادفی ساده انجام گرفت تا اصل فرصت برابر به منظور انتخاب گردشگران رعایت شده باشد. بر این اساس و به منظور دستیابی به نتایج مطلوب، پرسشنامه‌ای جهت بررسی وضعیت اثرات گردشگری مذهبی بر توسعه روستای مورد مطالعه در ۴ بعد و ۳۴ شاخص و معرف تدوین شد (جدول ۲). روش تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده به صورت آمار توصیفی و استنباطی (آزمون t تک نمونه‌ای، آزمون فریدمن و آزمون تحلیل مسیر) صورت گرفته است.

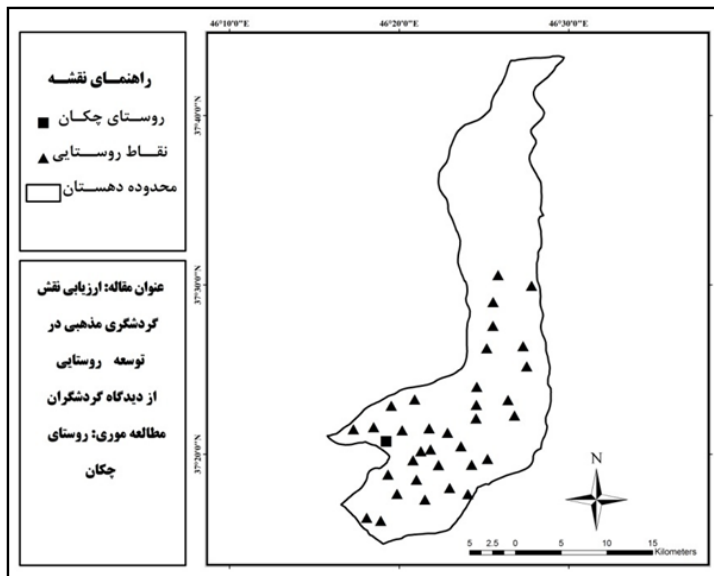
جدول ۲: شاخص‌ها و معرف‌های مربوط به تحقیق

ابعاد	گونه‌ها	
اجتماعی	افزایش قدرت خرید، گسترش فرهنگ شهرنشینی، رضایت از سفر، ایجاد رقابت و از بین رفتن پیوستگی جامعه روستایی، کاهش مهاجرت‌های روستایی، تعارض اجتماعی و فرهنگی روستاییان و گردشگران، احساس عدالت اجتماعی و برابری میان روستا و شهر، امنیت اجتماعی.	گردشگری مذهبی
اقتصادی	افزایش میزان اشتغال زایی، افزایش میزان داد و ستد، افزایش میزان درآمدزایی موثر، گسترش خانه‌های جهت اقامت گردشگران، افزایش میزان قیمت کالا و خدمات، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، بهبود توزیع ثروت و درآمد، ایجاد فضای درمانی.	
زیست محیطی	بهبود محیط زیست روستا، توجه مدیران محلی به کیفیت محیط زیست روستا، توجه مدیران محلی به جمع‌آوری و دفن مواد زائد، توسعه پارک و فضای سبز، پرهیز از ریختن زباله به اراضی روستاییان، آلودگی منابع آب و خاک، کاهش اتلاف منابع آب، بهبود وضعیت معابر روستا از نظر بهداشتی.	
کالبدی	رضایت از وجود پارکینگ در اماکن مذهبی، بهبود تاسیسات و تجهیزات، تغییر نوع مصالح و سبک معماری طی سالهای اخیر، استفاده روستاییان از معماری استاندارد، رضایت از محل اقامت در روستا، احساس آسایش و آرامش روانی، آسیب رساندن به ابنیه و آثار تاریخی در روستا.	

منبع: تقوایی و همکاران، ۱۳۸۹؛ گودرزی، ۱۳۹۰؛ محمدی یگانه و همکاران، ۱۳۹۱. رضایی، ۱۳۸۹.

۴. منطقه مورد مطالعه

چکان یکی از روستاهای دهستان سراجوی شمالی و شهرستان مراغه است که با مختصات جغرافیایی ۴۶ درجه و ۱۹ دقیقه طول شرقی و ۳۷ درجه و ۲۱ دقیقه عرض شمالی، در ۵ کیلومتری جنوب شرقی این شهرستان واقع شده است. این روستا از جنوب شرقی به تپه الش محدود می‌شود. ارتفاع این روستا از سطح دریا ۱۵۶۰ متر است و در دره استقرار یافته است. روستای چکان اقلیمی کوهستانی دارد و آب و هوای آن در بهار و تابستان معتدل و مطبوع و در زمستان سرد است. براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵، روستای چکان در حدود ۹۶۶ نفر جمعیت و ۲۳۱ خانوار می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵) (شکل شماره ۱). بررسی‌ها و شواهد موجود نشان می‌دهد که روستای چکان از قدمت و پیشینه غنی تاریخی برخوردار است. از جاذبه‌های تاریخی و ارزشمند این روستا می‌توان به امامزاده ابراهیم (ع)، که قدمت آن به دوره ایلخانیان می‌رسد و همچنین پل قدیمی راه‌آهن که در دوره پهلوی اول احداث شده و قدمتی ۱۰۰ ساله دارد، اشاره کرد.

شکل شماره ۱: موقعیت سیاسی روستای چکان در دهستان سراجوی شمالی، شهرستان مراغه

شکل شماره ۲: امامزاده ابراهیم (ع) روستای چکان شهرستان مراغه (منبع: نگارندگان، سال ۹۱)

بقعه متبرکه امامزاده ابراهیم (ع) که در روستای چکان واقع شده است، از معروفترین و مشهورترین بقعه های استان آذربایجان شرقی می باشد. در تمام فصول سال زائرین جهت زیارت مرقد مطهر این سید جلیل القدر از شهرستان مراغه و همچنین از شهرستانها و روستاهای اطراف آن به این مکان مقدس می آیند. این مکان مقدس، در ایام محرم و صفر و روزهای ولادت و شهادت ائمه اطهار و همچنین در اعیاد و مراسم مختلف از جمله شب های قدر، ۲۱ رمضان، تاسوعا و عاشورای حسینی و همچنین اربعین سید و سالار شهیدان حضرت امام حسین (ع) پر از عاشقان عصمت و طهارت و ولایت می

شود. این بقعه شریف آرامگاه سید جلیل القدر حضرت امامزاده ابراهیم ابن حسن ابن قاسم ابن عبد الله ابن حضرت امام موسی بن جعفر علیه السلام می باشد.

۵. یافته های تحقیق

یافته های توصیفی تحقیق نشان می دهد، از ۱۲۰ نفر پاسخگو ۸۸/۹ درصد مرد و ۱۱/۱ درصد زن، میانگین سنی این افراد ۳۴ سال، از نظر وضعیت سواد ۱۸/۹ درصد بی سواد، ۱۳ درصد سواد دوره ابتدایی، ۳۸/۶ درصد دارای سواد دوره راهنمایی و دبیرستان، ۱۶/۳ درصد دیپلم و ۱۳/۲ درصد هم فوق دیپلم و بالاتر، تحصیلات داشته اند. همچنین بررسی شغل اصلی پاسخگویان نشان می دهد، ۴۷/۵ درصد به زراعت و باغداری ۲۱/۳ درصد هم در مشاغل آزاد اشتغال داشته اند (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳: آمار توصیفی مربوط به پاسخگویان

شغل	تاهل	میزان سواد	سن	جنس	
۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰	فراوانی
۳/۸۵	۱/۵۲	۴/۸۷	۲۷/۴۱	۱/۱۴	میانگین
۱/۶۱۴	۰/۵۰۳	۱/۳۳۴	۵/۷۱۲	۰/۳۵۰	انحراف معیار
۲/۶۰	۰/۲۵۳	۱/۷۸	۳۲/۶۲	۰/۱۲۳	واریانس

منبع: یافته های تحقیق

همچنین یافته های مربوط به گسترش گردشگری مذهبی و تاثیر آن در توسعه روستایی نشان می دهد، میانگین ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی به ترتیب برابر با ۳/۰۶، ۳/۳۱، ۲/۹۴ و ۳/۹۱ بوده است (جدول ۴).

در ادامه تحقیق به بررسی رابطه بین گردشگری مذهبی و توسعه روستایی از دیدگاه گردشگران با استفاده از آزمون t تک نمونه ای پرداخته شده است. تحلیل میانگین عددی حاصل از تأثیر گردشگری مذهبی در توسعه روستایی از دیدگاه گردشگران مذهبی در روستای نمونه، براساس آزمون t تک نمونه ای مبین این است که، در بعد زیست محیطی دارای تأثیر پذیری پایین و منفی و در بعد اجتماعی و فرهنگی دارای

تأثیر پذیری بینایی بوده است. اما در ابعاد دیگر دارای تأثیر پذیری بالایی می باشد. همان طوری که جدول (۴) نشان می دهد، با احتساب دامنه طیفی که بین ۱ تا ۵ براساس طیف لیکرت در نوسان است، این میزان برای تمامی ابعاد به غیر از بعد زیست محیطی بیشتر از عدد مطلوبیت ۳ ارزیابی شده است که بیانگر تأثیر گذاری مثبت آن در ابعاد کالبدی و اقتصادی و تأثیر گذاری نه چندان زیاد در بعد اجتماعی و فرهنگی و تأثیر گذاری منفی در بعد زیست محیطی در محدوده مورد مطالعه می باشد. این تفاوت در سطح آلفای ۰/۰۱ معنادار و میزان تفاوت آنها از مطلوبیت عددی به غیر از بعد زیست محیطی بصورت مثبت برآورد شده است.

جدول شماره ۴: بررسی نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی در بین خانوارهای ساکن با

استفاده از آماره t

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳							
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت		معناداری	درجه آزادی	آماره t	میانگین	مولفه ها
	حد پائین	حد بالا					
۰/۱۵۳۹	-۰/۰۳۳۶	۰/۰۶۰۱	۰/۲۰۶	۱۱۹	۱/۲۷	۳/۰۶	اجتماعی و فرهنگی
۰/۳۸۷۴	۰/۲۴۰۰	۰/۳۱۳۷	۰	۱۱۹	۸/۴۵	۳/۳	اقتصادی
۰/۰۲۸۴	-۰/۱۳۱۳	-۰/۵۱۴۷	۰/۲۰۳	۱۱۹	-۱/۲۸	۲/۹	زیست محیطی
۱/۰۶۲۹	۰/۷۷۵۸	۰/۱۹۹۳	۰	۱۱۹	۱۲/۷۳	۳/۹	کالبدی
۰/۳۵۹۶	۰/۲۶۱۲	۰/۳۱۰۴	۰	۱۱۹	۱۲/۵۴	۳/۳	کل

منبع: یافته های تحقیق

در ادامه تحقیق به بررسی رابطه بین گردشگری مذهبی و توسعه روستایی با استفاده از آزمون فریدمن پرداخته شده است. همان گونه که جدول شماره ۵ نشان می دهد، آزمون فریدمن، تفاوت معناداری را در میان میانگین رتبه هر یک از ابعاد توسعه روستایی در بین خانوارهای مورد مطالعه با توجه به سطح آلفای ۰/۰۱ نشان می دهد. در این بین بیشترین میانگین رتبه ای مربوط به بعد کالبدی و کمترین آن مربوط به بعد زیست محیطی می باشد. بررسی میانگین رتبه ای داده های حاصل از تحلیل کمی ابعاد

توسعه روستایی نشان دهنده متوسط بودن سطح توسعه روستایی در ابعاد اقتصادی و پایین بودن سطح توسعه روستایی در ابعاد اجتماعی و فرهنگی و زیست محیطی و بهبود وضعیت روستای مورد مطالعه در بعد کالبدی می باشد. (جدول شماره ۵).

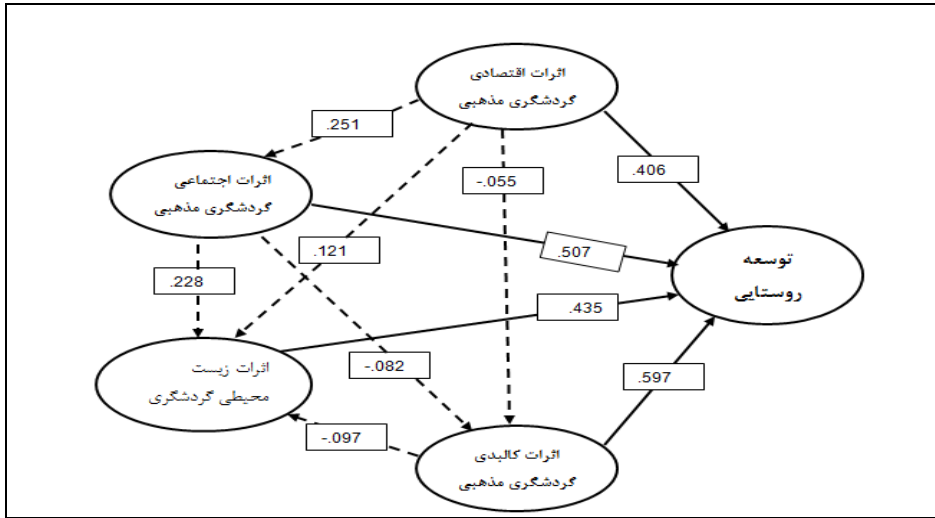
جدول ۵: معناداری تفاوت میانگین رتبه‌ای گردشگری مذهبی و تاثیر آن بر توسعه روستای،

براساس آزمون فریدمن

مؤلفه	تعداد	میانگین عددی	میانگین رتبه ای فریدمن
اجتماعی	۱۲۰	۳/۰۶	۲/۳۲
اقتصادی	۱۲۰	۳/۳۱	۳/۰۹
زیست محیطی	۱۲۰	۲/۹۴	۱/۸۸
کالبدی	۱۲۰	۳/۹۱	۴/۵۵
کل	۱۲۰	۳/۳۱	۳/۱۵
کای دو	۱۴۲/۲۹۳		
درجه آزادی	۴		
میزان خطا	۰		

منبع: یافته های تحقیق

در ادامه تحقیق به بررسی اثرات مستقیم و غیر مستقیم گسترش گردشگری مذهبی و تاثیر آن بر توسعه روستایی با استفاده از آزمون رگرسیون (تحلیل مسیر) پرداخته شده است. برای انجام تحلیل مسیر ابتدا بین متغیر وابسته (توسعه روستایی) و متغیرهای مستقل (کالبدی، زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی) رگرسیون گرفته شد. در ادامه مراحل به ترتیب اهمیت هر یک از شاخص ها در توسعه روستایی و ضریب بتا (*BETA*) که داشته اند به عنوان متغیر وابسته و سایر عوامل متغیر مستقل فرض شده است. در شکل شماره ۲ میزان و نوع تاثیر (مستقیم و غیر مستقیم) هریک از متغیرهای مستقل و وابسته نشان داده شده است.

شکل شماره ۲: مدل تحلیل مسیر عوامل و متغیرهای گسترش گردشگری مذهبی و تاثیر آن بر توسعه روستایی

منبع: یافته های تحقیق

جدول شماره ۶: سنجش میزان اثرات مستقیم و غیر مستقیم و کلی متغیرها بر توسعه روستایی

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	اثر کلی
اجتماعی و فرهنگی	۰/۵۰۷	۰/۰۴۳۰	۰/۵۵۰
اقتصادی	۰/۴۰۶	۰/۱۴۷	۰/۵۵۳
زیست محیطی	۰/۴۳۵	-	۰/۴۳۵
کالبدی	۰/۵۹۷	-۰/۰۴۲	۰/۵۵۵

منبع: یافته های تحقیق

در پایان، اثرات مستقیم و غیر مستقیم شاخص های اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی در توسعه روستایی با استفاده از آزمون تحلیل مسیر بدست آمده است (جدول ۶). برای بدست آوردن اثرات غیر مستقیم متغیرهای مستقل، ضرایب مسیر در هم ضرب و برای اثرات کلی ضرایب کلیه مسیرهای منتهی به متغیر وابسته با هم جمع می شوند. همانگونه که جدول شماره ۶ نشان می دهد، بعد کالبدی با مقدار تاثیر ۰/۵۵۵، سپس بعد اقتصادی با مقدار ۰/۵۵۳ به ترتیب بیشترین میزان تاثیر را بر توسعه

روستایی در محدوده مورد مطالعه داشته است. همچنین بعد زیست محیطی با مقدار ۰/۴۳۵ کمترین تاثیر را بر توسعه روستایی داشته است.

۶. نتیجه گیری

امروزه گردشگری به عنوان یکی از بزرگ ترین منابع اقتصادی جهان به شمار می رود، از این رو بسیاری از کشورها در رقابتی نزدیک و فشرده، در پی افزایش بیش از پیش منافع و عواید خود از این فعالیت بین المللی اند. ایران نیز با داشتن جاذبه های گردشگری و تنوع اقلیمی کم نظیر در دنیا و جایگاه با ارزش گردشگری در جهان، و بخصوص گردشگری مذهبی می تواند به عنوان یک رویکرد جدید، رشد و توسعه بسیاری در کشور ما داشته باشد. از این رو با توسعه فعالیت های گردشگری و شناساندن بخشی از جاذبه های جهانگردی ایران به خصوص در روستاها، می توان به بهبود و ارتقای سطح این فضاها کمک شایانی کرد و برای بهسازی و بازسازی کالبد اقتصادی و اجتماعی آنها گام های مؤثری برداشت.

در تحقیق حاضر به بررسی نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی، از دیدگاه گردشگران در روستای چکان شهرستان مراغه پرداخته شد. بررسی ها نشان می دهد، روستای چکان در دره ای خوش آب و هوا و در دامنه جنوبی کوهستان سهند استقرار یافته است. وجود درختان بلند قامت گردو، بادام، فندق و باغ های میوه و طبیعت بکر با چشمه ساران و آبشارهای زیبا، این روستا را در شمار یکی از دیدنی ترین روستاهای منطقه قرار داده است. یکی از جاذبه های تاریخی و ارزشمند این روستا، امامزاده ابراهیم می باشد که از دیر باز مورد توجه و احترام خاص اهالی شهرستان مراغه و مردم اطراف بود است و در تمام فصول سال زائرین جهت زیارت مرقد مطهر این سید جلیل القدر از شهرستان مراغه و شهرستانهای اطراف آن به این مکان مقدس می آیند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که ورود گردشگران مذهبی روستای چکان تأثیرات مختلفی در ابعاد مختلف بر جای گذاشته به طوری که در بعد کالبدی و اقتصادی تأثیرات مثبت داشته

است؛ ولی در ابعاد اجتماعی و زیست محیطی نتوانسته تأثیرات مثبتی را در متغیرهای مورد بررسی داشته باشد. همان طوری که نتایج آزمون ها نشان می دهد، در میان ابعاد توسعه روستایی در آزمون آماره t ، بعد کالبدی با میانگین $۳/۹$ بیشترین تأثیر و ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در اولویت های بعدی قرار گرفتند. همچنین نتایج تحقیق با استفاده از آزمون فریدمن نشان می دهد، ابعاد کالبدی و اقتصادی با میانگین رتبه ای $۴/۵۵$ و $۳/۰۹$ بیشترین تأثیر را از گسترش گردشگری مذهبی پذیرفته اند. در نهایت با استفاده از آزمون تحلیل مسیر مشخص شد که گسترش گردشگری مذهبی در روستای مورد مطالعه در ابعاد کالبدی، اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی دارای بیشترین تأثیر در توسعه روستایی محدوده مورد مطالعه و در بعد زیست محیطی کمترین تأثیر را در توسعه روستایی بر اساس ضریب BETA در روستای مورد مطالعه داشته است. البته باید توجه داشت تأثیر آن در بعد زیست محیطی بیشتر جنبه تخریبی داشته است. به طوری که گردشگران موجب آلودگی محیط زیست روستا و از بین بردن محصولات کشاورزی روستاییان می شوند. در کل می توان گفت با گسترش یافتن و شناخته شدن امامزاده ابراهیم در روستای چکان طی دهه های گذشته و هجوم خیل عظیم گردشگران مذهبی اثرات مختلفی در زمینه های مختلفی در این روستا داشته است. بطوری که در ابعاد کالبدی و اقتصادی وضعیت مردم به نسبت بهتر شده و اثرات آن مثبت بوده است. اما در بعد اجتماعی و فرهنگی تأثیرات آن در حد متوسط به پایین قرار داشته و در بعد زیست محیطی تأثیر منفی برجای گذاشته است.

پیشنهادات

قرار گرفتن بقعه امامزاده ابراهیم (ع) در روستای چکان و همچنین وجود طبیعت بکر، آن را در شمار یکی از دیدنی ترین روستاهای آذربایجان شرقی قرار داده است. با توجه به این امر و هر چه بهتر شدن شرایط برای پذیرش گردشگران پیشنهاد های به شرح زیر بیان می گردد.

۱. برای اقامت گردشگران و جلوگیری از اطراق شبانه آنان در حیاط امامزاده و مناطق دیگر، احداث اقامتگاه و مهمانخانه های ارزان قیمت روستایی و خانه های اجاره ای در دستور کار قرار گیرد.
۲. احداث مکانهای تعیین شده مناسب برای اطراق گردشگران جهت جلوگیری از آلودگی محیط زیست روستا.
۳. توسعه و تجهیز مسیر ارتباطی روستای چکان و ایجاد و نصب علائم و تدوین دفترچه های راهنما برای گردشگران مذهبی.
۴. ایجاد بازارهای روزانه و هفتگی صنایع دستی و سایر تولیدات روستایی و کشاورزی منطقه و همچنین غرفه های کالاهای فرهنگی در فصول ورود گردشگران در روستایی چکان و صحن امامزاده ابراهیم جهت افزایش روابط اجتماعی روستاییان با گردشگران.
۵. گسترش فضای فیزیکی بقعه امامزاده ابراهیم برای جلوگیری از ترافیک و راه بندان در مسیرهای ارتباطی مراغه.

منابع و ماخذ:

۱. ابراهیم زاده، عیسی و همکاران (۱۳۹۰). برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری، با تأکید بر گردشگری مذهبی، پژوهش های جغرافیای انسانی، ش ۷۶، صص ۱۴۱-۱۱۵.
۲. ازکیا، مصطفی و علی ایمانی (۱۳۸۷)، توسعه پایدار روستایی، تهران، نشر اطلاعات، چاپ اول.
۳. تقوایی، مسعود و همکاران (۱۳۸۹). تحلیلی بر گردشگری مذهبی مطالعه موردی شهرستان نورآباد، فصلنامه فضای جغرافیایی اهر، سال دهم، ش ۳۱، صص ۶۴-۳۱.
۴. تولایی، س (۱۳۸۶). مروری بر صنعت گردشگری، چاپ اول، تهران، نشر دانشگاه تربیت معلم.
۵. رضایی، روح اله و همکاران (۱۳۸۹)، ارزیابی اثرات منفی گردشگری در روستای ایبانه استان اصفهان با استفاده از مدل تحلیل عاملی، دانشگاه زنجان.
۶. رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۷)، توسعه گردشگری روستایی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

۷. رنجبر، مهوش و همکاران (۱۳۹۰). چالش های مدیریت جاذبه های مذهبی، همایش مدیریت و توسعه گردشگری؛ چالشها و راهکارها، تهران، دانشگاه صنعتی شریف.
- شهیدی، محمد شریف و همکاران (۱۳۸۷). بررسی تاثیرات توریسم در برنامه ریزی نواحی روستایی، پژوهش های جغرافیایی انسانی، ش ۶۷، صص ۹۹-۱۱۳.
۸. فراهانی، حسین و همکاران (۱۳۹۰)، تحلیل اثرات گردشگری مذهبی در توسعه روستایی مطالعه موردی بخش مرحمت آباد شمالی شهرستان میاندوآب، مجموعه مقالات همایش گردشگری در دانشگاه آزاد نجف آباد اصفهان.
۹. قاسمی، محمد (۱۳۸۷)، ساختار گردشگری مذهبی - فرهنگی کلان شهر مشهد، مجموعه مقالات کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری، صص ۵۴۲-۵۶۲.
۱۰. کرستین سن، آرتور (۱۳۶۹)، ایران در زمان ساسانیان، ترجمه رشید یاسمی، تهران، دنیای کتاب چاپ ششم.
۱۱. کیانی، اکبر و جوادی، معصومه (۱۳۸۹)، نقش گردشگری در راستای توسعه فرهنگ ایرانی (مطالعه موردی: کلانشهر مشهد)، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام، زاهدان.
۱۲. گودرزی سروش، محمد مهدی (۱۳۹۰). بررسی تاثیرات گردشگری ثر توسعه روستایی، هویت شهر، ش ۸، سال ۵، صص ۱۰۱-۹۳.
۱۳. محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۱)، تحلیلی بر اثرات گردشگری خانه های دوم در توسعه پایدار نواحی روستایی مطالعه موردی: روستای ازنا- شهرستان ابهر، همایش توسعه کشاورزی و توسعه روستایی، شهرستان پیرانشهر.
۱۴. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، فصلنامه عموم نفوس مسکن شهرستان مراغه.
۱۵. مومنی، مصطفی و همکاران (۱۳۸۷)، ساختار و گردشگری مذهبی - فرهنگی و ضرورت مدیریت یکپارچه در کلانشهر مشهد، جغرافیا و توسعه، صص ۱۳-۳۸.
16. Abby Liu, Geoffrey Wall, 2006, Planning tourism employment: a developing country perspective, *Tourism Management* 27, 159-170
17. Ajit, Kiran, Shinde, 2004, Quest for Good Governance, Contribution Find Potential of Religious Institutions as Stakeholdersh
18. Butter, R. and Stephan, B, 2004. *Tourism and National Park*, John Wiley & SONS Puplication, England 438p.

19. Byrd, E, Bosley, H. and Dronberger, M. 2009. Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern North Carolina. *Journal of tourism Management*, 30 (1): 639- 703.
20. Fatemi, S. M., 2001, Investigation of the Stand of Tourism and its Function in Qom Province Economic, M.Sc. Thesis, Tehran University Qom Branch.
21. Fiete Seyer, Daniel Müller, 2011, Religious tourism, *The Long Tail of Tourism*, pp 45-56.
22. Hall Prentice, Edition. Stephan F., 1994, Witt and Luie *Management Handbook*, Second.
23. Holjevac, A. I., 2003, A Vision of Tourism and the Hotel Industry in the 21st Century, *Hospitality Management*, Vol. 22.
24. Holland, G, Burian, M. and Dixey, L (2003), tourism in poor rural areas, diversifyhng the product avd expanding the benefite in rural Uganda the Czech Republic. PPT. working paper, NO, 12.
25. Icep, 1997, Religious Tourism, *Tourism Sources Markets*, No. 12, pp. 30-3
26. McIntosh, W., Robert, Charles R. Golden, 1995, *Tourism Principles, Practices, Philosophies*,
27. Meyer. Guenter ,2004, "New Research Network for Issue 11 Research Network for Islamic Tourism, *Islamic Tourism*".
28. Olsen, D. 2006, Management issues for religious heritage attractions. In D. Timothy & D. Olsen (Eds.), *Tourism, religion and spiritual journeys* (pp. 104–120). Abingdon: Routledge.
29. Rinschede, Gisbert, 1992, Forms of religious tourism, *Annals of Tourism Research*, Volume 19, Issue 1, 1992, Pages 51-67
30. Santos, Maria da Graca Mougá Pocas, 2004. *Fatima: Religious Tourism in a Sanctuary Ctiy*.
31. sharpely, Richard and Deborah Jepson, 2009, RURAL TOURISM A spiritual experience, *Annals of Tourism Research*, Volume 3, pp 1-20.
32. Song, Haiyan, Larry Dwyer, Gang Li ZhengCao (2012). TOURISM ECONOMICS RESEARCH: A REVIEW AND ASSESSMENT, *Annals of Tourism Research*, Vol. 39, No. 3, pp. 1653–1682.
33. Stabler, M. J., Papatheodorou, A., & Sinclair, M. T. (2010). *The economics of tourism* (2nd ed.). Abingdon: Routledge.
34. UNWTO, 2007, *Tourism Highlights 2007 Edition*, Available in "www.unwto.com". United States of American, John Wiley & Sons, Inc.

35. Wilson,S.(2001),Factors for success in rural tourism development.
Journal Of Travel Reasearch, Boulder, 40 (2), 132- 139.
36. Zhang M, Huang L, Wang JH, Liu J, Jie YG, Lai X (2007).
Religious Tourism and Culture Pilgrimage: A Chinese
Perspective: CAB International.